

Verslag Landelijke LEADER Dag 2024

De Landelijke LEADER-dag van 2024 vond plaats in Schagen, in de Kop van Noord-Holland.

Ondanks de regen was het mooie dag met 5 workshops en 5 excursies.

In dit document vind je de opbrengsten van deze dag.

Hier vind je de link naar de foto's van die dag:

<https://myalbum.com/album/NFWMKoGeg3d7JU/?invite=cdbaf05e-27b8-4ed1-ba5d-5de26e6110ac>.

Inhoud

De Workshops.....	3
Workshop 1: Hoe activeer en betrek je als LAG(-lid) je gebied?.....	3
Workshop 2: Hoe betrek ik jongeren bij Leader?	8
Workshop 3: Rol en positie van de LAG	11
Workshop 4: LEADER en innovatie: hoe geef je invulling aan het begrip innovatie bij de beoordeling van projecten?	13
Workshop 5: Delen van de eerste ervaringen met het begeleiden van initiatieven en het beoordelen van aanvragen - Anke & Marije.	16
De Excursies	20
Excursie 1: Te water - erfgoed en toerisme in Kolhorn	20
Excursie 2: Circulair en sociaal in Schagen en Burgerbrug.....	20
Excursie 3: De innovatieve boer op in Anna Paulowna	22
Excursie 4: Verrassende toeristische locaties in Anna Paulowna en Den Helder	23
Excursie 5: Cultuur en historie in Julianadorp en Schagerbrug.....	24
Evaluatie.....	26
Vervolg	28
Conclusie	29

De Workshops

Workshop 1: Hoe activeer en betrek je als LAG(-lid) je gebied?

Moderatoren

Jacques Dekker en Marianne Breedijk

Doel van de workshop

Delen en (door)ontwikkelen van mogelijkheden om als LAG(-lid) het gebied te activeren voor het (mee) realiseren van de LOS en voor het delen van kennis en resultaten. Deze mogelijkheden kunnen we na afloop toevoegen aan de toolbox van LNN voor alle LAG's.

Context

Het dynamiseren van de LOS is een belangrijk onderdeel van de LEADER-werkwijze en van de meerwaarde van de LEADER-aanpak. Het gaat bij dynamisering om het betrekken van het gebied bij de uitvoering van de LOS maar ook om communicatie, het delen van kennis, evalueren etcetera. Hierdoor verbindt je organisaties in je gebied met initiatiefnemers, verbindt je initiatiefnemers onderling (peer-to-peer) en verbindt je initiatiefnemers met de (netwerken/kennis van) LAG-leden. In Nederland werken de LEADER-gebieden op verschillende manieren, sommige doen veel aan dynamisering, anderen minder. Interessant dus om dat te inventariseren en te brainstormen hoe die verder kunnen worden ontwikkeld.

Werkwijze

In deze workshop gingen we aan de slag met manieren om als LAG of als LAG-lid je gebied te activeren om mee te doen met het realiseren van de LOS. Hierbij gaven we eerst wat achtergrondinformatie en gaven we leuke voorbeelden vanuit verschillende LEADER-gebieden van hoe je als LAG of als LAG-lid je gebied kan betrekken. Het idee was dat daarna deelnemers een idee of best practice voor het betrekken van het gebied konden pitchen en dat we dan in groepjes die ideeën verder zouden ontwikkelen. Omdat de opstelling van de zaal zich daar niet voor leende (theater- in plaats van gevraagde cabaretopstelling) hebben we gekozen om dit onderdeel als brainstorm te doen. Het aantal deelnemers paste daar ook goed bij. Dat bleek een leuke, bijna stuif-es-in-achtige vorm!

In de presentatie hebben we behalve de aanleiding en context ook aangegeven wat belangrijk is als je aan de slag gaat met het betrekken van je gebied bij de LOS:

- Bedenk wat het doel van je activiteit is en wat de doelgroep is.
- Hou het informeel en laagdrempelig.
- Zorg in je activiteit voor tijd voor onderling gesprek tussen deelnemers, voor kennismaken en voor netwerken.
- Regisseer! In (gericht) uitnodigen, qua locatie en door mensen actief aan elkaar voor te stellen.
- Organiseer feedback op je activiteit en verwerk de uitkomsten in je volgende activiteit.

Gepresenteerde voorbeelden om als LAG je gebied te betrekken:

- LEADER-café – informele bijeenkomsten met een deel inspiratie en een deel interactie. De inspiratie gaat dan over een bepaald thema, de interactie bestaat uit pitches van initiatiefnemers die hun idee voorleggen aan de deelnemers (het gebied) om zo tips te krijgen voor de verdere uitwerking. Van deze LEADER-café's is een toelichting beschikbaar.
- Expeditie LEADER – laagdrempelig projectbezoek waar de ambassadeur uit de LAG welkom heet en de initiatiefnemer vertelt over zijn of haar project en de deelnemers rondleidt.
- Tour/excursie langs meerdere projecten (bus is dan een snelkookpan voor ideeën)
- Excursie/uitwisseling naar ander gebied of interessant project. Kan als LAG maar ook met diverse mensen uit een gebied (bus is dan een snelkookpan voor ideeën).

Gepresenteerde voorbeelden om als LAG-lid je gebied te betrekken:

- Je bent zelf in zekere zin 'het gebied' door je kennis en netwerken die je met initiatieven kunt verbinden. Je kunt je kennis en netwerken inzetten als meedenker bij de ontwikkeling van het project en als ambassadeur als het project in uitvoering is/klaar is.
- Je kunt je netwerk inzetten door initiatiefnemers in contact te brengen met mensen uit je netwerk, bijvoorbeeld om inspiratie op te doen of om een idee mogelijk te maken.
- Je kunt je netwerk benutten om daarbinnen op zoek te gaan naar projectideeën of inspirerende voorbeelden die je als LAG in een bijeenkomst of via communicatie kan delen. Maar ook om initiatieven met een LEADER-bijdrage naar hen toe te delen als inspirerend voorbeeld.

Na deze voorbeelden is er gebrainstormd: welke voorbeelden zijn er in je eigen gebied en/of van je eigen LAG en wat zijn nieuwe ideeën om het gebied te betrekken? De belangrijkste uitkomsten hiervan staan hieronder.

Belangrijkste uitkomsten

Genoemd werden de volgende best practices en tips uit andere gebieden:

- U-theorie: als je met een groep een visie of strategie wil ontwikkelen, is de U-theorie een leuke en interessante werkvorm.
- Keukentafelgesprekken (kleinschalige bijeenkomst naar aanleiding van een signaal of thema).
- Explanimation van de werkwijze in het gebied.
- Fondsenplein.
- Werf een LAG-lid uit elke gemeente in je gebied.
- Organiseer laagdrempelige pitchavonden ('zeepkist') van ideeën voor het gebied.
- Buddy: elke initiatiefnemer heeft een LAG-lid als buddy (bereikbaar voor meedenken).
- Verdeel het in de gaten houden van de kranten over je lag-leden.
- Breng je netwerken in kaart.
- Organiseer een bijeenkomst per gemeente.
- Bezoek bijeenkomsten van anderen en vertel daar het verhaal van LEADER.
- Initiatiefnemers zijn ambassadeurs van LEADER en de LOS.
- Haal de pers in je netwerk.
- Laat voorbeelden zien! Organiseer bijeenkomsten bij een project of projectbezoeken.
- Organiseer workshops voor initiatiefnemers en/of LAG-leden, bijv crowdfunding.
- Cofinanciering en crowdfunding door organisaties/mensen in het gebied zorgt niet alleen voor geld maar ook voor eigenaarschap en het activeert partijen/mensen.
- Voor het delen van kennis: breng projecten in beeld en zorg dat je kunt zoeken op thema en dat het mogelijk is om met de initiatiefnemer in contact te komen.

Daarnaast kwamen er veel tips naar voren voor hoe je activiteiten organiseert en hoe je communiceert:

- Hou het informeel en neutraal.
- Gebruik streektaal in je communicatie.
- Gebruik humor – hou de activiteiten informeel.

- Verwachtingenmanagement is belangrijk.
- Stel jezelf voor als LAG-lid.
- Nodig gericht uit zodat er voor elke deelnemer en initiatiefnemer interessante mensen aanwezig zijn die mogelijk ook kunnen helpen bij de ontwikkeling van het initiatief.
- Kies een thema voor bijeenkomsten -> trekt gericht mensen en meer gerichte gesprekken.
- Zoek naar passie en bevologenheid bij initiatiefnemers.
- Weet als LAG-leden welke kennis en netwerken de leden hebben -> leer elkaar kennen!
- Zorg voor een balans tussen oproepen om aanvragen in te dienen en activeren van je gebied (dus niet alleen subsidies maar ook verbinden, samenwerken, kennis en netwerken opbouwen).

Daarnaast kwamen ook punten naar voren die te maken hebben met de uitdaging die we hebben om LEADER uit te leggen en hoe de werkwijze verschilt van een 'gewone' subsidieregeling:

- Wat is de boodschap: wat wil je uitstralen? Hoe kunnen we de LEADER-werkwijze/-kenmerken kort en goed neerzetten (plattelandontwikkeling, LEADER-kenmerken, voorbeeldprojecten in de 'etalage' voor anderen om van af te kijken, etc).
- Niet al je activiteiten/communicatie over de subsidie laten gaan, presenteer je als 'mogelijk maker' in bredere zin.
- Vertel dat LEADER meer is dan subsidie en dat de LAG juist in het voortraject meedenkt met de ontwikkeling van je idee.
- Zorg dat je van alle projecten ook een boekje maakt in plaats van ze alleen te presenteren als losse bloemen.
- 'Voor een goed project is altijd geld', denk ook mee richting andere subsidiemogelijkheden.
- Hoe zorg dat je serieus genomen wordt?
- Kunnen we landelijke bekendheid organiseren door reclame of een item in een tv-programma?

Evaluatie: Wat heeft het opgeleverd en wat kan beter?

De tools en tips voor het activeren waren zeer welkom. **Daarnaast was een belangrijke conclusie ook dat LAG's behoefte hebben aan een (binnen LNN) gedeeld begrip en een gedeelde uitleg van LEADER: hoe zetten we LEADER neer?** Dat is een belangrijke tool in de activering van je gebied (waar vraag je mensen aan mee te doen?) maar ook in de communicatie en in het onderbouwen van de meerwaarde van de werkwijze.

Als vraag voor LNN nemen we daarom mee of het mogelijk is om gezamenlijk een korte omschrijving te maken die we allemaal kunnen gebruiken (bijv. een 'payoff' in communicatietermen). En of het mogelijk is om landelijk te kijken hoe LAG's ondersteund kunnen worden in het vertellen van die boodschap, bijvoorbeeld door landelijke communicatie of landelijke uitlegfilmpjes die regionaal kunnen worden gebruikt.

En uiteraard de vraag om de genoemde voorbeelden van manieren om je gebied te activeren, te delen met alle gebieden in Nederland, bijvoorbeeld in een 'toolbox'.

Workshop 2: Hoe betrek ik jongeren bij Leader?

Moderatoren

Dieuwertje Cobben en Saskia Wiegers

Met behulp van Renate Menkveld (LAG Salland) en Rita Kovacs & Lenne (Finnish Youth Leader Network)

Doel van de workshop

Inspiratie opdoen voor betrekken jongeren bij LAG, en concrete acties voor jezelf mee naar huis nemen. Dit hebben we gesplitst in iets dat je morgen al zou kunnen doen, en acties die meer voor de lange termijn zijn.

Context

In elke LAG is wel de wens om jongeren te betrekken bij Leader. Maar hoe doe je dat duurzaam en binnen de geldende regels en mogelijkheden?

Werkwijze

Korte presentatie vooraf, Rita en Lenne sluiten even aan vanuit Finland om te delen hoe ze jongeren betrekken in Finland. Daarna zetten we de groep aan de slag om zelf te bedenken hoe ze in hun LAG stappen kunnen zetten om jongeren te betrekken. Kritische meelezers zijn Renate en Dieuwertje, zelf jongeren en betrokken bij leader.

Belangrijkste uitkomsten

Er zijn veel mooie voorbeelden en kleine stappen die we kunnen ondernemen. In de keuken kijken bij een Finse collega zorgt voor veel inspiratie. Laten we klein en laagdrempelig beginnen. We hebben een ideeënmuur gemaakt waarop nu al 12 best practises staan.

Evaluatie: Wat heeft het opgeleverd en wat kan beter?

Het heeft een levendig gesprek en goede eerste stappen opgeleverd. Veel mensen zijn naar huis gegaan met nieuwe ideeën en concrete stappen die ze kunnen gaan nemen. We blijven aanbotsen tegen tijd en middelen. Het heeft een ideeënmuur opgeleverd en onderling contact.

Benader scholen

Jongeren editie

Maak het LOS
café

Een dorp in Denemarken vraagt elke jongere die vertrekt om zich te abonneren op de nieuwsbrief. Daarin communiceren ze over banen, beschikbare woningen en andere ontwikkelingen in het dorp. Eens per jaar is er een reünie. Door op die hoogte te blijven keren jongeren gemakkelijker terug.

In Finland wordt vanuit de gemeente een 'plus budget' beschikbaar gesteld voor kleine initiatieven van jongeren. .

Laagdrempelig, zonder ingewikkelde voorwaarden en makkelijk uitvoerbaar

IDEËN MUUR

Afvaardiging
NAJK of AJK
Lokaal in de LAG

Agendapunt in
elke LAG
vergadering

- Jongeren betrekken

Jongeren (onze definitie is niet ouder dan 35) krijgen een vergoeding van 65% voor investeringsprojecten, ipv 50%
Minimaal 2 jongeren betrokken bij de aanvraag

(Noordoost Twente)

In Krimpenerwaard is een 'jongeren gemeenteraad'. 1 van de leden is lid van de LAG.

Medegefinancierd door
de Europese Unie

Dit is de jongeren LAG van ZWV. Voor meer informatie kun je ook bij Wim van Gorkum terecht.

JONGEREN LAG

Organiseer een Youth Battle
Een soort 'prijsvraag' met als hoofdprijs geld voor de uitvoering.

IDEEËN MUUR

Dit jongeren netwerk bevindt zich in de Liemers Gelderland. Ze bereiden een LEADER aanvraag voor om een gebiedsproces uit te voeren en in gesprek te gaan met inwoners over de kwaliteit van leven.

nl.hope-xf.com/

In Súdwest Fryslân start Dorrit Jorritsma met een jongerencommissie

Medegefinancierd door
de Europese Unie

Workshop 3: Rol en positie van de LAG

Moderatoren:

Jarne Heuff en Edwin Broekman

Doel van de workshop:

Deelnemers kennis en inzicht geven in de rol en positie van de LAG op interactieve wijze en zelfinzicht te geven over de individuele betrokkenheid van LEADER (of die van de LAG als geheel)

Werkwijze:

De workshop bestond uit een interactieve werkwijze.

De deelnemers kregen een korte, bondige uitleg over LEADER en rol en positie van de LAG (zowel formeel als informeel). Verder gaven deelnemers hun vragen, leerdoelen, verwachtingen en actuele kwesties aan. Deze input hebben we gebruikt om de verdieping te zoeken in de rol en positie van de LAG en de praktijk goed te laten aansluiten op de theorie. Verder hebben we gewerkt met associatiekaarten. Deelnemers kozen een foto uit die het beste bij hen paste als persoon, als LAG-lid of bij de LAG als groep. Hier gingen de deelnemers met elkaar over in gesprek om wat los te komen.

Belangrijkste uitkomsten

Werkwijze lijkt goede vorm te zijn geweest. Tijd te kort om van elke deelnemer de leerdoelen en verwachtingen op te halen. Desondanks kwam het doel van de workshop toch goed aan bod.

Enkele reacties uit de rondes

In de 2e ronde zaten enkele agrarische ondernemers in de groep (boerinnen), wat een heel andere discussie gaf dan in ronde 1. Een van de boerinnen (LAG-lid) in ronde 2 worstelde met het type projecten dat zich aandienende bij de LAG (te weinig gericht op wat in hun ogen plattelandsontwikkeling was, gericht op de positie van agrariërs en te veel 'sociale' projecten). De moderatoren en deelnemers reageerden daarop dat plattelandsontwikkeling zicht richt op sociale, economische en duurzame ontwikkeling waarbij het ook om een leefbaar platteland en zich niet puur richt op landbouw. Een ander thema was de 'zwaarte' van het LAG-lid. Het gevoel was dat er 'meer en meer' op het bordje kwam van de LAG-leden en dat deze deelnemer daar niet goed op voorbereid was gemaakt ("on-boarding" of inwerken).

In ronde 1 was een gemaakte opmerking dat als je voor het eerst een LEADER-regio bent, het veel van de LAG vraagt. Bijvoorbeeld in het bekend zijn of worden van LEADER, hoe je de bewoners en ondernemers bereikt en welke effectieve instrumenten je kunt inzetten op communicatie en PR. Verder zou een nieuwe LEADER-regio (West-Brabant) graag in contact komen met LAG's die ervaring hebben met (samenwerkings)projecten waarbij de LAG zelf een initiatiefnemer is.

Interessant was de discussie over de meerwaarde van de bestuurder in de LAG.

“Bestuurder(s) in de LAG: een vloek of een zegen?”. Hoewel de publiek-private samenwerking bij LEADER een van de basisprincipes is, ervaren private leden dat kennelijk toch verschillend. Heb je er last of gemak van? Wat betekent het als je geen bestuurder in de LAG zou hebben? Dit lijkt een interessant gespreksonderwerp om verder over te praten.

Evaluatie: Wat heeft het opgeleverd en wat kan beter?

De moderatoren moeten de uitkomsten van de evaluatie natuurlijk afwachten, maar het gevoel is dat de workshop aan de verwachtingen van deelnemers heeft voldaan. Het werken in een duo werkt plezierig. Een uurtje tijd is te kort voor een verdiepende, levendig gesprek over de rol en positie van de LAG, zeker als je dat combineert met vragen en leerdoelen die leven bij de deelnemers en je praktijkervaringen inbrengt die ook weer tot nieuwgierigheid en inspiratie leiden.

De vraag is of je een workshop rol en positie van de LAG nog weer eens zou moeten aanbieden op een landelijke LEADER-dag, tenminste als het gaat om de formele rol en positie. Dat leent zich vooral goed bij de ‘kick-off’ van een nieuwe periode en de eerstvolgende LEADER-dag na de aftrap. Het aantal aanmeldingen voor deze workshop was ook duidelijk lager dan die van de andere workshops. Wellicht zou je bij een volgende workshop veel meer de verdieping kunnen zoeken bij een actuele kwestie binnen de LAG, zoals de meerwaarde van een bestuurder in de LAG. Dat brengt de moderatoren (Jarne en Edwin) tot de suggestie de volgende LEADER-dag een workshop aan te bieden “De bestuurder in de LAG: een vloek of een zegen”. Daarbij zou het LNN ook een actief beroep kunnen doen op bestuurders om deel te nemen aan de workshop en/of hen actief te betrekken bij het ontwikkelen van een workshop. Jarne en Edwin bieden zich hier voor aan.

Praktische tip: de locatie heeft bij de audiovisuele apparatuur (beamer) onvoldoende gecheckt of de laptops van de moderatoren ‘matchen’ met de beschikbare beamer. De tegenwoordige laptops hebben geen VGA-aansluiting meer, maar HDMI. De aanwezige beamer was nog van het ‘oude’ soort, zonder HDMI-aansluiting. De beamer die de moderatoren voor de zekerheid zelf hadden meegenomen heeft ons gered. Overigens was er uiteindelijk wel een ‘verloopstekker’ geregeld, maar dat was te laat. De workshopruimte was ongeschikt voor een grotere groep en onze werkvorm. Vooraf hebben we aangegeven dat we met groepjes zouden werken en dus mogelijk zouden willen uitwijken naar andere ruimte. Omdat onze groepen klein waren, hebben we er ons uiteindelijk wel mee gered. Verder was de ruimte erg donker, ook dat is niet onoverkomelijk gebleken, maar een ruimte met meer licht was fijner geweest.

Workshop 4: LEADER en innovatie: hoe geef je invulling aan het begrip innovatie bij de beoordeling van projecten?

Moderatoren:

Ilia Neudecker, ineudecker@onhn.nl

Bart Soldaat, contact@leader-hollandseplassen.nl

Doel van de workshop:

LAG-leden handvatten geven om grip te krijgen op het begrip 'innovatie' in de context van LEADER, zodat ze beter in staat zijn om aanvragen op dit criterium te beoordelen.

Context:

Binnen de LEADER-methode is innovatie een van de pijlers (naast bottom-up, gebiedsgericht, etc.). Omdat het zo'n breed en multi-interpretabel begrip is, worstelen LAG-leden er vaak mee om aanvragen op dit onderdeel op een zinvolle manier te beoordelen. Hoe kunnen we aan de hand van concrete voorbeelden uit LEADER-gebieden en op basis van de eigen ervaringen komen tot een betere invulling van het begrip 'innovatie' vanuit de LEADER-context? Wat zijn concrete handvatten die LAG-leden kunnen ondersteunen om innovatieve initiatieven te identificeren en te beoordelen?

Werkwijze:

Voorafgaand aan de bijeenkomst is een korte vragenlijst gestuurd aan de 24 deelnemers die ingedeeld waren voor de twee rondes van deze workshop. De eerste vier vragen waren van algemene aard:

- Wat is het eerste wat bij je opkomt bij het woord innovatie?
- Wat zijn de drie beste innovaties ooit?
- Wat had met de kennis van nu beter niet uitgevonden kunnen worden?
- Heb je zelf wel eens iets uitgevonden?

Bij innovatie wordt vooral gedacht aan iets nieuws of vernieuwends. Tijdens de workshop werd dit aangevuld met: verandering, risico lopen.

Ook wordt snel gedacht aan een concreet product uit het recente verleden en minder aan conceptuele innovaties of innovaties van langer geleden.

Opvallend was dat veel mensen zelf iets hadden uitgevonden.

De overige vier vragen waren specifiek gericht op deelnemende LAG-leden:

- Is innovatie een specifiek thema in jullie LOS?
- Is in jullie LEADER-gebied 'innovatief karakter van de aanvraag' een eigenstandig criterium bij de beoordeling van aanvragen?
- Wat wordt voor jouw gebied bedoeld met 'innovatief karakter van de aanvraag'?
- Vind je het lastig om aanvragen te beoordelen op hun innovatieve karakter?

Uit de antwoorden **bleek innovatie in veel gebieden behalve een eigenstandig criterium ook een apart thema te zijn waarop aanvragen worden beoordeeld**. Men kijkt vooral of het initiatief een waardevolle, nieuwe bijdrage voor het eigen gebied oplevert. Het lastige vindt men dan wel dat het daarbij vaak gaat om toepassing van iets wat al elders wordt toegepast, of om relatief beperkte aanpassingen van iets wat al in het gebied bestaat. **Innovatie wordt in de regel breder opgevat dan alleen technische innovatie**: ook sociaalmaatschappelijke innovaties, procesinnovatie en nieuwe vormen van samenwerken worden er onder begrepen.

In twee subgroepen werd vervolgens aan de hand van twee casussen verder doorgesproken. In de ene groep werd een casus behandeld, waarbij de vraag centraal stond in hoeverre deze innovatief was. Bij de andere groep werd gediscussieerd over de dilemma's daarvoor LAG-leden bij de beoordeling van aanvragen zich geplaatst zien. Ook werd gesproken over de vraag hoe je de mate van innovativiteit afweegt ten opzichte van de andere beoordelingscriteria?

Uitkomsten 1e subgroep:

- Innovatie roept vaak weerstand op. In de specifieke LEADER-context is daarom van belang de vraag of en de manier waarop relevante stakeholders uit de lokale gemeenschap er bij worden betrokken.
- Er werd uiteenlopend geoordeeld of een aanvraag die grotendeels draait om het doen van onderzoek, wel subsidiabel moet zijn. In LEADER-verband wil we toch in de regel ook wel iets praktisch er in hebben.
- Een rol van de coördinator/LAG is ook om te onderzoeken of het initiatief misschien beter bij een andere regeling past en het initiatief hierbij te helpen. Dit komt niet terug in de statistieken, maar is ook onderdeel van de meerwaarde van de LEADER-aanpak. In Drenthe hanteert men hierbij een trechtermodel, waarbij geprobeerd wordt om voor ieder initiatief de juiste match te vinden. Uiteindelijk houd je dan alleen de initiatieven over, die echt LEADER-waardig zijn. Het veronderstelt wel dat er bij de coördinator voldoende kennis en

overzicht is van andere regelingen en ook dat er snel geschakeld kan worden met een netwerk bij provincie en Rijk

- De betrokkenheid en feedback van de LAG-leden kan er soms toe leiden dat het initiatief innovatiever wordt: daag initiatieven uit!

In de 2e subgroep werd vooral ingezoomd op de volgende dilemma's:

De uitkomst van een innovatief project is onzeker, maar als LAG wil je geen publiek geld verkwanselen;

LEADER is bottom-up met vaak kleine en onervaren partijen; als LAG wil je garanties voor haalbaarheid (organisatorisch, financieel) van projecten.

Erg innovatief verhoudt zich niet altijd goed tot een breed draagvlak.

De volgende hulpvragen kunnen bijdragen tot een positieve beoordeling:

- Heeft het project aantoonbaar effect in de regio?
- Zetten meerdere partijen de schouders eronder?
- Wordt er niet zomaar een oplossing van elders geknipt en geplakt, maar wordt deze ook ingepast in de concrete situatie?
- Is het project zo geformuleerd dat er kan worden geleerd van mislukkingen?
- Is het resultaat van het project zo gedefinieerd dat het gericht is op onderzoeken en leren, en dat mislukken ook een optie is (en is het resultaat een overdraagbaar verhaal met leerpunten, bijvoorbeeld een pilot)?
- Worden de risico's benoemd en de wijze waarop in het project met de risicobeheersing wordt omgegaan, zodat er een helder proces wordt gevolgd, waarin de LAG vertrouwen kan hebben? Dit kan bijvoorbeeld door een duidelijke fasering op te nemen en go-no go-beslissing in te bouwen;
- Loopt de initiatiefnemer en innovator niet te ver voor de troepen (andere betrokken partijen, overheden) uit?

Workshop 5: Delen van de eerste ervaringen met het begeleiden van initiatieven en het beoordelen van aanvragen - Anke & Marije.

De Q&A's die naar boven kwamen waren:

Sessie 1

- Hoe kan het simpeler? Hoe kunnen we aanvragers helpen met filmpjes, instructie, FAQ's?
  - o Hier zijn we landelijk mee bezig, dit gaat via LNN en het coordinatoren overleg. Er is onder andere een handleiding met screenshots over het webloket, er wordt nagedacht over filmpjes en er is een landelijke werkgroep.
  - o Probeer ook laagdrempelig benaderbaar te zijn. Schrijf teksten op B1-niveau, zorg dat je naam en telefoonnummer op de website staan zodat mensen kunnen bellen, wees dienstbaar

- Hoe toets je of de aanvrager betrouwbaar is?
  - o Dit kan in een persoonlijk gesprek. Ook een pitch aan de LAG of een deel van de LAG geeft veel inzicht. Pretoets helpt ook.
  - o Draagvlak voor de aanvraag of na goedkeuring van het project kun je krijgen door een dag te organiseren voor de buurt en over je plan te vertellen

- Hoe promoot je LEADER bij specifieke doelgroepen?
  - o Je kunt bijvoorbeeld thema-avonden organiseren voor bepaalde doelgroepen. Zoals een avond over inclusiviteit. Daar kun je dan eventueel gericht voor uitnodigen.
  - o Organiseer een open dag bij een goedgekeurd project. Deel je succesverhalen.
  - o Geef een presentatie over LEADER bij bijeenkomsten van bepaalde netwerken, zoals een bijeenkomst van alle recreatieondernemers en -ambtenaren
  - o Organiseer een plattelandscafé waarop je de omgeving

- Wat is mijn cirkel van invloed als LAG-lid?

- Hoe ver kun je gaan in de begeleiding van een aanvrager?
  - o Je kunt heel ver gaan. Het is maatwerk, zowel van wat je als LAG wil bieden aan service, als hoeveel tijd je er als LAG-lid of coördinator aan kunt besteden.
  - o Het is echt maatwerk
  - o Eventueel kun je iemand vanuit beheerskosten inhuren als ondersteuning van indieners
  - o Het laten doen van een pretoets of quickscan is een service, die zowel door de LAG als de coördinator als door SNN/RVO/Stimulus kan worden gedaan.

- Hoe begeleid je een aanvrager na de toekenning?
  - o Je kunt elke aanvrager een buddy toewijzen, dat kan iemand van de LAG zijn of een coördinator.

- Hoe gespecificeerd moet de aanvraag voor een vooronderzoek/haalbaarheidsstudie zijn?
  - o Bij een haalbaarheidsonderzoek hoef je niet het normale toetsingskader te gebruiken

- Hoe beoordeel je een aanvraag en hoe hanteer je de criteria?

Sessie 2

- Hoe ga je om met verschillen in de interpretatie van criteria door LAG-leden?
  - o Organiseer een meeting met je LAG om dit samen te bespreken. Dit kan eventueel aan de hand van een paar voorbeeldprojecten.

- Wat doet een coördinator en wat doet een LAG-lid?
  - o Dit kan verschillen per LAG of per persoon. Het is maatwerk. Ga het gesprek hierover aan met elkaar.
  - o Een groepje LAG-leden kan de 'voorwas' doen voor de coördinator door een pretoets te doen of in gesprek te gaan met aanvragers
  - o Spreek een gedragscode met elkaar af: heb je als LAG-lid te veel bemoeienis met een project, stem dan niet mee/ga bij de beoordeling naar buiten.

- Hoe toets je 'innovatief'?
- o Innovatie is iets wat niet mag, niet kan of niet hoort. Het komt voort uit een ervaren probleem.
- o Innovatie wordt in de praktijk vaak afgezwakt als vernieuwend. Dit is duidelijker te beoordelen.
- o Je kunt innovatief ook beoordelen als sociale innovatie, een domein-overstijgend project, het kan bijvoorbeeld gaan om hele nieuwe samenwerkingen. Het moet waarde toevoegen voor de regio

- Hoe toets je 'haalbaarheid'?
- o We zijn geen bank die een lening geeft, we hoeven dus niet diezelfde werkwijze te hanteren. We 'hopen dat het project slaagt' maar er is geen garantie
- o Draagvlak in het gebied speelt een belangrijke rol bij de haalbaarheid
- o Een sluitende exploitatie en/of plan voor het onderhoud zijn belangrijk
- o Vraag door bij de indiener
- o Wijs een buddy aan om zicht te houden op de uitvoering

- Wat is de grens tussen stad en platteland?
- o Het hangt van de thema's in de LOS af hoe je hier mee om gaat. Er zijn verschillende werkwijzen bij de gebieden.
- o Bijvoorbeeld; teken de grens duidelijk in.
- o Bestempel een deel van je budget voor projecten in de stad of in het grijze gebied, als het gaat over stad-land-relatie
- o In je LOS moet duidelijkheid hierover zijn

- Hoe beoordeel je projecten zonder verdienmodel?
- Hoe beoordeel je projecten met een te goed verdienmodel?
- Wanneer laat je een pitch doen, en hoe krijg je info over de indiener?

- Hoe toets je de toegevoegde waarde voor de regio?
- o Voer het gesprek in je LAG over de toegevoegde waarde en impact op de regio.

Aanbevelingen vanuit de groep

- Onderzoek leaderprojecten die 20 jaar geleden zijn gestart en kijk naar de succesfactoren in die projecten
- Wat kun je leren van 'mislukte' aanvragen?
- Je kunt indieners helpen met uitleg/filmpjes over indienen

De Excursies

Excursie 1: Te water - erfgoed en toerisme in Kolhorn

Project 1: De ansjovisjol KH44 van Kolhorn

Project 2: Museum De Turfschuur

In Kolhorn, een voormalig vissersdorp, ligt de 124 jaar oude ansjovisjol KH44. Voor de drooglegging van de Wieringermeer in de jaren twintig kon deze zeilboot – het oudste nog varende vissersschip van Nederland! – nog de Zuiderzee op om te vissen op ansjovis. Nu is hij gerestaureerd en kunnen er 's zomers tochtjes mee worden gevaren. Helaas kon dat vanwege het natte en onstuimige weer nu niet. We bezochten de winterstalling van de jol die onder andere met LEADER-subsidie is gebouwd. Hier vertelden de enthousiaste vrijwilligers (allen getooid met donkerblauwe muts en kiel) over de geschiedenis van Kolhorn en deze bijzondere boot. Vervolgens stapten we weer in de bus en verkenden we de kanovaaroutes in Hollands Kroon. Tot slot bezochten we in Kolhorn museum De Turfschuur, waar we koffie kregen en een heerlijke koek.

Excursie 2: Circulair en sociaal in Schagen en Burgerbrug

Project 1: Leerwerkbedrijf De Factorie, Schagen

WLB De Factorie biedt een veilige kans en werkomgeving voor eenieder, ook wanneer de mogelijkheden nog beperkt zijn, om te groeien naar het kunnen doen van zelfstandig (vrijwilligers) werk. Binnen de gestructureerde dienstverlening van Wonen Plus Welzijn zijn tal van mogelijkheden voor praktische werkervaring. Mensen met behoefte aan ondersteuning, worden via de gemeente doorgeleid en worden kandidaten genoemd. Het kan b.v. gaan om statushouders of mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt.

De ondersteuning is op maat en wordt in de vorm van een blokkenschema met elkaar afgesproken. Afhankelijk van wat nodig is kan meer of minder directe ondersteuning of ook scholing en training worden ingezet. Vrijwilligers die al langer werkzaam zijn binnen de dienstverlening kunnen tijdelijk als 'werkmaatje' fungeren. Bijvoorbeeld om wegwijs te maken of om vaardigheden over te dragen.

Er zijn in de loop der jaren verschillende werksporen ontwikkeld: een werkplaats waar met restmaterialen nieuwe spullen worden gemaakt, zoals b.v. kleine insectenhôtels, een werkplaats waar oude fietsen worden gedemonteerd en onderdelen worden hergebruikt, een ruimte waar 2e hands babyspullen worden gesorteerd, een naaiatelier waar van restmaterialen niet producten worden gemaakt en een plek waar oude computerapparatuur wordt gerefurbished maar waar ook mensen terecht kunnen met computerproblemen.

Met andere woorden: de sociale doelen worden gecombineerd met het streven naar duurzaamheid en circulariteit.

De Factorie is in de afgelopen jaren uitgegroeid van 9 kandidaten naar 50 en voorziet in een grote behoefte.

We werden in kleine groepen rondgeleid van ruimte naar ruimte, waar we de gelegenheid hadden om met de kandidaten te praten over hun ervaringen.

<https://www.defactorie.nl/pg-31720-7-116856/pagina/home.html>

Project 2: Oldskoel, Burgerbrug

Oldskoel is een voormalige basisschool uit 1926, een beeldbepalend gebouw voor het agrarische dorp Burgerburg in de Kop van Noord-Holland. In 2017 heeft een groep vrijwilligers uit het dorp, in samenspraak met de Gemeente Schagen, het leegstaande pand omgetoverd tot een sociaal-maatschappelijke en culturele ontmoetingsplaats. De Stichting Oldskoel kreeg het pand van de gemeente in tijdelijke bruikleen en ontwikkelde hier diverse activiteiten en faciliteiten die bijdragen aan de samenhang en verbinding in de (boven)lokale omgeving. Omdat het pand al jaren leeg had gestaan en afgesloten was van gas en elektra, was er sprake van veel achterstallig onderhoud. De stichting was eerst begonnen met een zeer ambitieus en veelomvattend plan, die de basis vormde voor een positief beoordeelde LEADER-aanvraag. Echter, het plan stuitte ook op weerstand van sommige dorpsbewoners en de gemeente liet na om de stichting in haar plannen te steunen. Het stichtingsbestuur besloot daarop de LEADER-aanvraag in te trekken en een beperkter plan uit te werken dat vooral gericht was op het wegwerken van het achterstallig onderhoud en het veilig kunnen gebruiken van de ruimten. Dit aangepaste plan vormde de basis voor een nieuwe LEADER-aanvraag die ook is gehonoreerd.

Inmiddels hebben ook meerdere kunstenaars hier hun atelier. Deze gebruikers hebben ook een actieve rol om samen met het bestuur van de stichting het gevarieerde activiteitenprogramma vorm te geven.

De plannen voor de toekomst zijn om het schoolgebouw uiteindelijk zoveel mogelijk te verduurzamen, zodat het de komende decennia op een veilige en duurzame manier onderdak kan bieden aan alle projecten op sociaal-maatschappelijk en cultureel vlak.

Uit de presentatie kwam naar voren dat voorbereiden van een LEADER-aanvraag veel vergt van een kleine vrijwilligersorganisatie.

Website: <https://www.oldskoel.nl>

Excursie 3: De innovatieve boer op in Anna Paulowna

Project 1: Virusvrije pootaardappels

In Anna Paulowna leerden we over een innovatieve aanpak om verliezen in de voedselproductieketen tegen te gaan. Samen met de Universiteit van Amsterdam werkt boer Henk Geerligts aan de inzet van een snuffelhond voor het vroegtijdig opsporen van aardappelziekte in pootgoed.

Het idee is dat wanneer de pootaardappelen virusvrij zijn, je uiteindelijk minder gewasbeschermingsmiddelen nodig hebt. Op het opsporen gaat doormiddel van geurstoffen. De zieke aardappels ruiken anders. In het lab is een hiervoor een proefopstelling gemaakt en de eerste resultaten zijn al veelbelovend. Wel is het nog zo dat het nu erg lang duurt om een virus op te sporen. Dus voordat dit in de project echt inde praktijk kan worden toegepast zijn we wel een aantal jaren verder. De onderzoeksters van de UvA zijn blij met het LEADER-programma. Zij geven aan dat ze juist nu veel meer contact hebben met landbouwer en dit als erg waardevol beschouwen voor het project.

Project 2: Camping 'Het Bos Roept'

Aan de rand van Wieringen bezochten we vervolgens een bijzondere camping, namelijk 'Het Bos Roept' in het Robbenoordbos. Hier werden we welkom geheten door o.a. eigenaar Gidus Hopman. De camping was ooit een natuurcamping van Staatsbosbeheer. Met Staatsbosbeheer wordt nog steeds samengewerkt. De boswachter is ook aanwezig en zij vertelt dat er regelmatig excursies starten vanaf de camping. Gidus neemt ons mee in hoe hij (en zijn schoonzus) de camping zijn gestart. De camping bleek al snel in trek en zonder veel reclame te maken hebben ze veel gasten weten te trekken en staan vaak vol. Ook veel mensen uit de omgeving weten de camping te vinden. Er wordt veel gewerkt met duurzame materialen en er is aandacht voor het watergebruik en waterzuivering. Tijdens de rondleiding bekijken we de 'tiny houses'. Deze zijn circulair en biobased gebouwd. Ze maken gebruik van hemelwater en zijn aangesloten op het waterzuiveringssysteem met helofytenfilter. In het gesprek met Gidus staan we ook stil bij sociale duurzaamheid. Gidus wil de camping toegankelijk houden voor een breed publiek en houdt daar rekening mee in de prijzen voor de overnachtingen. Verder worden er lokale producten aangeboden.

Excursie 4: Verrassende toeristische locaties in Anna Paulowna en Den Helder

Project 1: Fort Westoever

Groep 4 ging vertrok in een veel te grote - maar wel heel gezellige - bus naar Fort Westoever in Den Helder. Ondernemer Dave Kleine stond ons al op te wachten bij dit voormalige fort uit 1825.

Het fort is omgebouwd tot een restaurant, biercafé, evenementenlocatie en stadsbrouwerij. En ook nog een wel heel bijzonder escape experience, geïnspireerd op de oude stroomcentrale van de marine. Hier worden bezoekers uitgedaagd om in een uur een nieuwe oorlog te voorkomen. Vervolgens buitenom naar de Groene Stek, een duurzame stadskwekerij met dagbesteding.

De LEADER-subsidie is gebruikt om fort Westoever als onderdeel van de Stelling Den Helder begaanbaar te maken voor duurzaam toerisme. Waaronder een betonnen toegangspad naar de kwekerij, zodat deze voor iedereen het hele jaar toegankelijk is. En de inrichting van de twee escape rooms.

- Bekijk het filmpje van LEADER Noord-Holland met daarin een impressie van Fort Westoever: <https://youtu.be/2u6fVUUb3J0?si=7XZBZ6JJgenUmqx6>

Project 2: SOS Dolfijn

Op de weg terug gaan we langs bij SOS Dolfijn op het landgoed Hoenderdaell in Anna Paulowna. Een opvang voor walvisachtigen in nood die op de Nederlandse kust terecht komen of dreigen te stranden. SOS Dolfijn is wereldwijd een expert in opvang en rehabilitatie van kleine walvisachtigen, voornamelijk bruinvissen, met hoge succespercentages en vele dieren die na herstel zijn teruggebracht naar de natuur.

Annemarie van den Berg en collega's vertelden ons over de historie van SOS Dolfijn en hoe ze – na een eerste mislukte poging - uiteindelijk toch in aanmerking kwamen voor LEADER financiering. Met behulp van LEADER wordt een buitenverblijf voor bruinvissen aangelegd in een Waddenbelevingstuin. De tuin maakt de verscheidenheid van landschappen in het wadengebied en de natuurwaarde van Werelderfgoed Waddenzee zichtbaar maakt. En als het klaar is krijgen de bezoekers goed zicht op de bruinvissen.

Excursie 5: Cultuur en historie in Julianadorp en Schagerbrug

Project 1: De Noorderbakens.

Met een vol geladen bus reden we op 27 september door de regen naar Noorderhaven in Julianadorp. Noorderhaven is een woonzorgpark waar zo'n 450 mensen met én zonder verstandelijke en/of andere beperking als goede burens samen wonen. Ze wonen, werken, leren en recreëren op een groot park. Het bezoek richtte zich op het project 'Noorderbakens' dat de afgelopen jaren gerealiseerd kon worden met behulp van LEADER-subsidie.

Noorderbakens is de naam voor 12 grote markante dierenbeelden, die op knooppunten op het Noorderhaven terrein zijn geplaatst. Deze Noorderbakens dienen meerdere doelen. Ze verfraaien het terrein in een vorm van kunst die goed wordt begrepen door bewoners. Ten tweede hebben zij een bakenfunctie, ze helpen bij de navigatie over het terrein. Zoals bij 'de ezel linksaf' of 'bij de vlinders rechts'. En ten slotte helpen de Noorderbakens mee aan de bevordering van het contact tussen bewoners en medewerkers van Noorderhaven enerzijds en de mensen uit de wijde omgeving.

De Noorderbakens Kunstroute is 3 km lang. Aanvankelijk was het de bedoeling om langs alle kunstwerken te wandelen, maar vanwege het slechte weer hebben we de kunstroute met de bus gedaan. Bij ieder baken werd gestopt en kregen we het verhaal over het betreffende baken van de initiatiefneemster (een ouder van een bewoner) en de kunstenaar te horen.

Project 2: Het Zijper Museum

Het Zijper Museum is een cultuurhistorisch museum in Schagerbrug. Het museum is opgericht om de geschiedenis van de Zijpepolder te bewaren en levend te houden door haar te delen met het publiek. De Zijpepolder werd in 1597 definitief ingepolderd. Daarvoor was het een paar eeuwen lang een stroomgat, genaamd de Sipe.

Aangekomen in het museum werden we hartelijk ontvangen met koffie en koek door een groot team van medewerkers die, ieder na elkaar aan de hand van een presentatie, vertelde over de geschiedenis, de verbouwing en wat er momenteel te zien is. Na de uitvoerige presentatie kregen we een rondleiding door de vertrekken van het museum.

Het Zijper Museum is in december 2018 heropend. Het nieuwe onderkomen is mede mogelijk gemaakt door LEADER-subsidie. Vele vrijwilligers hebben jaren lang hard gewerkt hebben aan de totstandkoming van het huidige museum.

De collectie bestaat uit een grote variëteit aan objecten die alle een raakvlak hebben met de historie van de Zijpepolder. De meeste collectiestukken zijn verworven door schenkingen van bewoners uit de regio. Er worden programma's met activiteiten samengesteld voor verschillende doelgroepen (toeristen, scholieren van het basis en voortgezet onderwijs, mensen met dementie, ouderen). Daarbij wordt samengewerkt met verschillende ondernemers en organisaties uit de regio (zorginstellingen, scholen, historische vereniging, ondernemers). Het Zijper Museum heeft verder twee fotocollecties gedigitaliseerd en ondergebracht in een beeldbank. De beeldbanken bevatten van elke foto meerdere versies en een aantal extra gegevens voor de karakterisering van de betreffende foto. En er is een

bibliotheek ondergebracht in de studieruimte waar historici, studenten, en nieuwsgierigen onderzoek kunnen doen naar bijvoorbeeld families, boerderijen, molens, bewoning, gebeurtenissen en evenementen die te maken hebben met de Zijpe.

Het museum wil zowel voor toeristen als voor mensen in de regio een rol van betekenis spelen.

Evaluatie

Landelijke LEADER-dag 2024

Resultaten Evaluatie-survey

Aantal keren ingevuld: 26 (37% response)

1. Hoe beoordeelt u in het algemeen het evenement

Uit de evaluatie survey bleek dat de LEADER dag een succes was. De plenaire sessie werd als nuttig en informatief ervaren. De locatie en de catering kregen beide een 6,5 en zijn dus voor verbetering vatbaar. Zowel de workshops als de excursies werden als positief ervaren en heeft het merendeel van de deelnemers nieuwe kennis opgedaan.

De grootste meerwaarde van de LEADER dag lag volgens de deelnemers in het kunnen netwerken.

- kwartje viel dat iedere LAG het anders aanpakt en anders doet en dat ik is misschien wel goed zo. De vrijheid om als groep de ruimte te hebben iets lokaal te kunnen betekenen. zonder alweer te worden beperkt door vaste en landelijke afgekaderde werkwijzen.
- Leuk om andere LEADER-mensen te spreken
- Nuttig voor het netwerk. Ik heb niet iets nieuws geleerd, maar het is goed om elkaar te zien en spreken.
- Inspirerend
- Zeker nuttig! Ik was vanuit een ministerie aanwezig, dus de dag was voor een andere doelgroep vormgegeven. Maar ik heb zeker interessante lessen opgedaan. Het is interessant hoe we de lessen van de dag terug kunnen leggen bij beleid.

12. Hoe tevreden ben u over de mogelijkheid om andere mensen uit het LEADER-netwerk te ontmoeten?

- o Goede sfeer!
- o Het contact met de LEADER coördinatoren.
- o Dat we met (bijna) alle provincies bijeen waren dat was indrukwekkend en een bevlogen deelnemers allemaal

Bij veel mensen werd duidelijk dat elk LEADER gebied op zijn eigen manier te werk gaat, en dat deze diversiteit ook een bron van inspiratie is waar we samen van kunnen leren. Het betekent ook dat we vaak “het wiel opnieuw uitvinden”. Goede samenwerking is dus cruciaal.

Wat is je bijgebleven van de LEADER dag?

“De verschillen tussen de verschillende LEADER-gebieden qua thematiek en werkwijze.”

“veel nieuwe leadergebieden en iedereen doet het net anders. dat betekent dat we vaak het wiel weer opnieuw aan uitvinden zijn. Leerzaam maar niet altijd efficiënt”

“Veel diversiteit (gebieden, doelen en aanpak, nieuwkomers en 'oude rotten') biedt zoveel kans om inspiratie op te doen en van elkaar te leren.”

“Dat we de verschillende werkwijzen mogen omarmen en er het beste van mogen maken.

(...) Was eerst opzoek naar meer eenheid, maar ik ben er nu van overtuigd dat dit ruimte biedt tot betere ontwikkeling en meer mogelijkheden gericht op meest passende lokale initiatieven.”

Vervolg

Bij de evaluatie kwamen ook nuttige verbeterpunten naar voren, zoals van te voren een overzicht geven van alle deelnemers en van welk gebied ze komen zodat deelnemers gericht kunnen netwerken. En dat het LEADER aspect van de bezochte projecten meer uitgelicht.

Hoe kan het evenement verder worden verbeterd?

“Vooraf inzicht in deelnemers en uit welk gebied, bij voorkeur aangevuld met (links naar) info over hun LEADER-gebied. Dat biedt kans om tijdens een evenement gericht kennis te maken met mensen/gebieden. Dit wordt komende jaren interessanter, omdat er dan weer (nieuwe) projecten lopen in de gebieden.”

“Misschien niet in september, is al heel drukke maand voor bijeenkomsten. Beter iets later in het najaar.”

“Plenaire terugkoppeling aan het eind van de dag heeft weinig meerwaarde.”

“Bij de excursies wat meer het project toelichten in de LEADER context”

“Het lijkt mij beter dat elke keer dat er een landelijke dag is iemand een korte stand van zaken geeft over landelijke /Europese ontwikkelingen. Dat ontbreekt nu.”

“’t Zou fijn zijn als de diverse gebieden op/via de website van LNN informatie delen. Niet alleen over projecten, maar ook en vooral hoe je als LAG zaken initieert, organiseert, communiceert etc.”

“Ik probeer mijn mede Lag leden over te halen om Jeugdlag te onderzoeken/proberen.”

“Niet alleen na-programma aanbieden, maar ook nacht ervoor aanbieden met gezamenlijke borrel en ontbijt. Kan het netwerken alvast beginnen :-)”

Conclusie

De workshops sloten goed aan bij de onderwerpen die spelen bij de deelnemers. Vooral de workshops 'manier om je gebied te activeren' en 'hoe de jeugd te betrekken' waren goed bezocht.

De juiste promotie en goed netwerken in je gebied helpt met het activeren van je gebied, en wellicht ook met het trekken van jongeren. Dan rest wel de vraag: "Hoe kunnen we de LEADER-werkwijze/-kenmerken kort en goed neerzetten (plattelandontwikkeling, LEADER-kenmerken, voorbeeldprojecten in de 'etalage' voor anderen om van af te kijken, etc)." Een belangrijke conclusie is dat LAG's behoefte hebben aan een (binnen LNN) gedeeld begrip en een gedeelde uitleg van LEADER: hoe zetten we LEADER neer?

Dat is te belangrijker, omdat LEADER niet altijd even simpel is. Dat is omdat LEADER niet gewoon een subsidie potje is, maar een werkwijze is die uniek de kans bied om projecten beter te maken.

Daarin heb je als coördinator en/of LAG lid een grote rol, onder andere omdat:

Je toetst of projecten innovatief zijn, maar ook haalbaar. Dat spreekt elkaar nog wel eens tegen, en zijn ook lastig te definiëren begrippen. Velen gaven aan innovatief te benaderen als zijnde innovatief voor hun gebied, en wezen op het belang om voorbij technologische innovatie te kijken en ook sociale innovatie mee te nemen. Als LAG lid kun je soms ook door jouw inbreng een project innovatiever maken. Die wisselwerking is onderdeel van de meerwaarde van LEADER.

Je probeert een project en diens aanvrager zo goed mogelijk te helpen, ten behoeve van het project. Soms betekent dit dat het initiatief beter past bij een andere regeling. Dit komt niet terug in de statistieken, maar is ook onderdeel van de meerwaarde van de LEADER-aanpak.

Van groot belang dus dat het LEADER netwerk onderling samenwerkt om van elkaar te leren en elkaars beste tools over te nemen, die helpen om de unieke aanpak van LEADER goed op de kaart te zetten. Wat weer de beste projecten naar boven haalt. Daarin speelt de Landelijke LEADER dag een belangrijke rol, die het dit jaar goed heeft vervuld.